ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 6

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 6

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 19.07.2024
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Yo'ldoshev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 19.07.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 19.07.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

МАХМАРАИМОВА ШОХИСТА ТУХТАШЕВНА
«Илтимос» гибрид нутқий акти ва предикативлик 7

ALIMBEKOVA VAZIRA XALIMJON QIZI
Janubi-sharqiy Andijon shevalarida ayrim
Qarindosh-urug‘ atamalarining qo‘llanishi 15

RAJABOVA SADOQAT RASUL QIZI
Etnik arablar shevasida kelishik kategoriyalari
(Samarqand viloyati Ishtixon tumani misolida) 20

TO‘RALIYEV BAXODIR ERALI O‘G‘LI
Savdogar nutqi leksikasi haqida 24

ШАМСУДИНОВА ИХБОЛ
База данных вспомогательных слов
национального корпуса узбекского языка.....28

RAJABOV FERUZ UMARQULOVICH
Omonimik birliklarning lingvopoetik xususiyatlari 31

UMAROVA SHAXLO BAXRIDIN QIZI
KASHTACHILIK TERMINLARINIG GIPONOMIK MUNOSABATLARI 36

М У Н Д А Р И Ж А

ADABIYOTSHUNOSLIK

MADIRIMOV BAHROM ABDULLAEVICH
Matnga munosabat shakllanishida
ijtimoiy-falsafiy asosning o‘rni
(Abdulla qodiriyning «mehrobdan chayon» romani misolida).....42

TUGALOV TOSHPO‘LAT YULDASHEVICH
Nuriddin Shukurov – mumtoz adabiyot bilimdoni 47

SAYDULLAYEVA AZIZA UBAYDULLAYEVNA
Turkiyada xalq ertaklarining to‘planishi va o‘rganilishi 51

ABDURAHMONOV MAHMARIZO
Abdusaid Ko‘chimov nasriy asarlariga bir nazar 55

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 6
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

NURIDDIN SHUKUROV – MUMTOZ ADABIYOT BILIMDONI

Tugalov Toshpo'lat Yuldashevich,
Samarqand davlat universiteti tadqiqotchisi

Taniqli munaqqid, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, professor Nuriddin Shukurov nafaqat XX asr o'zbek adabiyotining zukko tadqiqotchisi, balki adabiy jarayonlar istiqbolini oldindan ko'ra bilgan, o'zbek mumtoz adabiyotini ham qunt bilan o'rgangan, bu mavzuda keng qamrovli mulohaza va mushohada yurita oladigan bilimdon munaqqid edi. Ayni damda faoliyat yuritayotgan adabiy tanqidchilar ham Nuriddin Shukurovni adabiy jarayonlarga o'ta talabchan va hozirjavob adabiyotshunos sifatida e'tirof etishadi, eslashadi.

Novator olim Alisher Navoiyning "Parim bo'lsa...", "Qora ko'zim" kabi g'azallarini tahlil etib, respublikada bir g'azal talqiniga maxsus maqola yozish tashabbusini boshlovchilaridan biri bo'lgan. U an'anaviy janrlar haqidagi risolasida Erkin Vohidovning ijodiga bag'ishlangan adabiy portretida o'zining mumtoz she'riyat bilimdoni sifatida ham namoyon etgan. Olimning Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur kabi daho ijodkorlarning g'azallariga bag'ishlangan sharhlarini kuzatganimizda o'ta sinchkovlik, nozik did va adabiy ta'bli tadqiqotchining o'ziga xos xulosalariga amin bo'lamiz.

"Qayd etmoq lozimki, Nuriddin SHukurov tarixiy va zamonaviy poetikani, aruz va barmoq sistemalarini, she'r tuzilishi qonuniyatlarini chuqur egallagan, ularni mumtoz va hozirgi zamon she'riyati tahliliga mohirlik bilan tadbiq qila oladigan nazariyachi olim edi. Esimda, uch jilddan iborat "Adabiyot nazariyasi" asarining SamDU o'zbek va tojik filologiyasi fakultetida muhokamasi o'tkazildi. Kitob mualliflaridan Izzat Sulton, Matyoqub Qo'shjonov, aruzshunos va she'rshunos olim Ummat To'ychiev va boshqalar Toshkentdan keldilar: ma'ruzalar, chiqishlar, bahsu munozaralar bo'ldi, Samarqandlik adabiyotshunos olimlar ham akademik V.Abdullaev, B.Valixo'jaev, S.Mirzaev, N.SHukurov, R.Muqimov va boshqalar ham jiddiy masalalar ustida fikr-mulohazatarini o'rtaga qo'ydilar, o'z bilag'onliklarini namoyish qildilar. Navbat uch jilddagi aruz sistemasiga bag'ishlangan fasllar bahsiga etganda N.Shukurov yirik aruzshunos olim, kitobdagi aruzga oid nazariy fikrlar muallifi Ummat To'ychiev bilan bahsga kirishdi va o'zining haqligini ajoyib tarzda isbotlay oldi. SHu munosabat bilan kitobdagi aruzga oid fikrlarga qo'shimcha va tuzatishlar kiritiladigan bo'ldi.[1]

Professor Nuriddin Shukurov o'z davrida poetika, badoe', sanoe' va aruz ilmining chinakam bilimdoni sifatida mumtoz she'riyat namunalaridagi aruz bahrlari va vaznlarini, Navoiy, Ogahiy, Bobur, E. Vohidov g'azaliyoti va ijodiy metodini zukkolik bilan aniqlab tahlil qilib bergan, Uning tadqiqot va maqolalari mumtoz, hozirgi zamon she'riyati estetik boyligini, poetikasini, badiiy-uslubiy jihatlarini tadqiq etishga bag'ishlangan.[2]

Navoiy she'riyatiga xos obrazlar, ramziy-majoziy, ilohiy ishqqa xos asrorlar, g'azalning hatto baytlar aro ma'nosini bilishga hamma vaqt ehtiyoj bo'lgan. Nuriddin SHukurov ilmiy faoliyati davomida va ilmiy jamoatchilik o'rtasida g'azallarni baytma-bayt sharhlash amaliyotini boshlab bergan jonkuyar va zahmatkash sinchi sifatida birinchilardan edi.

Alisher Navoiyning "Parim bo'lsa, uchib qochsam..." g'azalini o'qib, mulohaza yuritar ekan, olim g'azalning har bir tarkibiy qismi, obrazlar, o'xshatishlar, so'z mohiyati va yuki, uning ta'sir kuchi va o'quvchining saviyasi va tayyorgarligini

[1] Орзибеков Р. Устоз ёди.. Соғинч. – Самарқанд, 2005. – Б. 26.

[2] Шукуров Н. Сўз сеҳри, шеър меҳри. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 2-59.

ham sira nazardan qochirmaydi. G‘azalni sodda va izchil, samimiy va yorqin ifodalarda izohlab beradi. SHu maromda munaqqid bor mahoratini ishga solib kitobxonni avvalo, Navoiy hazratlarini maqsad va muddaosini anglashga, keyin esa g‘azaldagi so‘zlarning mag‘zini chaqishga, tasavvur olamini kengaytirishga diqqat qaratadi.

“Hazrat Alisher Navoiy asarlarida shunday so‘zlar borki, zohiran kishiga ma’nolari tushunarlidek tuyulsa-da, botinan unday emas. Zero, ularning zamirida muayyan bir sirli ma’nolar yashirin. Oddiy kitobxon uchun bu ma’nolarni anglash har doim ham oson kechavermaydi. Ular badiiy so‘z maqomining san’atkorna ifodasi namunalaridar.”[1] Shu nuqtai nazardan Nuridddin Shukurov o‘quvchi uchun misralar qatida yashiringan so‘zlar, timsol va ma’noga yo‘l ochadi. Bunda sharh va izohlar orqali asar mohiyatiga etgan muxlisning shoirga muhabbati va ixlosi oshib, munaqqidning ilmiy-amaliy iqtidoriga tahsin aytadi va g‘azaldan zavq, bahra oladi. Unda keyingi g‘azallarni o‘qish va mazmunini chaqishga rag‘bat uyg‘onadi. Bu qoniqish va qiziqishning sababchisi ilmiy-amaliy bilim, iqtidor esh bo‘lgan tahlildir.

Munaqqid “Parim bo‘lsa, uchib qochsam...” g‘azalini yuqorida qayd etganimizdek baytma-bayt sharhlaydi, kerak bo‘lsa, shoir ta’birining asoslarini ko‘rsatib, izohlaydi. Misol uchun:

Chiqib bu dayrdin Isog‘a nevchun hamnafas bo‘lmay,

Bihamdilloh tajarrud birla hammatdin qanotim bor.-misralarini shahlar ekan, olim Iso payg‘ambarga oid rivoyatni keltiradi va o‘quvchi shuurini yangi bir ma’lumot va bilim bilan boyitadi. Nuriddin Shukurov Alisher Navoiyning bu g‘azalini o‘quvchi ko‘ngli, ongi shuuriga singdirib, maroqli saboq berib borar ekan, so‘nggi ettinchi baytdagi shoir arzini kengroq sharhlashga ehtiyoj sezadi.

Navoiy bilki, shog‘ ko‘ngli manga qayd o‘lmas, billoh,

Agar kavnayng‘a xashok chog‘lig‘ iltifotim bor.

Darhaqiqat, daho shoirning jonidan o‘tgan shubha va alam nedir? Sinchi olim “Xo‘sh, Navoiyning bunchalik kuyinishining, o‘rtanib nola-faryod chekishining sababi nimada? Buning hayotiy asoslari bormi?-degan savol qo‘yib, “Ha, bor!” deya javob beradi va kitobxonga muallif haqida ham qo‘shimcha ma’lumotlar beradi, Alisher Navoiy dahosi, uning zididyatlarga boy hayoti va ijodining mohiyatini anglashga rag‘batlantiradi.

Nuriddin SHukurov g‘azal yozilishiga sabab bo‘lgan omillarni birma-bir sanab o‘tadi va “1460-1461 yillar oralig‘ida Abu Said saltanatidagi zulm-istibdoddan zorlanib, “Parim bo‘lsa, uchib qochsam...” g‘azalini yozgan.”-[2]deb fikrini asoslaydi. Kitobxon munaqqidning mohirona sharh va tahlillari tufayli nafaqat g‘azaldan bahramand bo‘ladi, daho shoirning og‘ir ijtimoiy davrdagi ruhiy holatidan, ijodkorning shaxs sifatidagi kurashchan pozitsiyasi, ilg‘or g‘oyalaridan ham asrlar osha xabar topadi. Olim ijod mahsulini ortida ham shaxs hayoti, dunyoqarashi, davr va zamon, oddiy inson his-tuyg‘ulari borligi, har bir she’rni keng qamrov va tahlil orqali tushunish zarurati borligi tanqidchining nazaridan qochirilmasligi kerak degan xulosaga keladi.

Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallaridagi romantik buyoqlar, so‘zlar jilvasi, ulardagi hayotiy asoslar professor Nuriddin SHukurovni ham bataamom rom aylagan edi. Olimning Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallariga bag‘ishlangan sharhlarini kuzatganimizda o‘ta sinchkovlik, nozik did va adabiy ta’bli tadqiqotchining o‘ziga xos xulosalariga amin bo‘lamiz.

Adabiy tanqidchi Zahiriddin Muhammad Bobur g‘azallarini tahlil qilish va sharhlash jarayonida asarning yozilish sabablari, ijodkorning his-tug‘ularining hayotiy asoslariga murojaat qilishni afzal ko‘radi. Bu usul kitobxonning shoir hayoti bilan ijodining hamohangligini anglash bilan birga ijod mahsulining ta’sir darajasini kuchaytiradi. Nuriddin SHukurov Boburning “Qoldimu?” radifli g‘azalini sharhlar ekan ana shu yo‘ldan boradi va kitobxonga yanada keng va qo‘shimcha ma’lumot berib, uni izlanishga undaydi: “Boburning g‘azallarini o‘qigan har bir odam ularni birinchi navbatda an’anaviy ishqiy g‘azallar sifatida anglaydi va shunday qabul qiladi. Lekin, “Boburnoma”da berilgan ma’lumotlar ayrim g‘azallarninn konkret sarguzashtlar, muayyan hodisalar ta’sirida yozilgan-

[1] Абдулхайиров М. Бадиий сўз мақоми. “Ўзбекистон адабиётива санъати” газетаси. 2014 йил, 22-сон. 4-бет.

[2] Шукуров Н. Сўз сеҳри, шеър меҳри. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 9.

ligidan, shunga ko‘ra ularning zamirida aniq hayotiy kechinmalar, kuchli ijtimoiy mazmun yashiringanligidan dalaolat beradi.” [1]

Kitobxon ko‘z o‘ngida Bobur qalbining ehtiroslari bilan birga shu davr voqea-hodisalari jonlanib jonli hayot kartinasi paydo bo‘ladi. “Hayotiy asoslar va romantik buyoqlar” maqolasida olim shunday yozadi: Ota yurti Andijonni qo‘ldan chiqarish; Movarounnahr poytaxti Samarqandni egallash yo‘lidagi umidlarning puchga chiqishi Boburni g‘oyat og‘ir foje’ ahvolga solib qo‘ygan edi. Og‘ir muvaffaqiyatsizliklardan, sargardonlikdan hosil bo‘lgan g‘am-alam, iztiroblar Bobur ruhini muttasil ezardi. U:

Bormoqqa ne maskan muyassar,

Turmoqqa ne davlat muqarrar

deb o‘rtanardi. Ana shu ruhiy azoblar jarayonida “YOd etmas emish kishini mehnatda kishi” misrasi bilan boshlanadigan ruboyisini yozadi. Nihoyat ana shu kechinmalarning aniq ifodasi sifatida “Jonimdan o‘zga yori vafodor topmadim” deb boshlanuvchi g‘azali vujudga keladi.”-[2]degan fikrni aytadi.

Chindanam ulug‘ shoir va sarkarda hayotini yaxshi o‘ragangan kishi uning asarlarida hayotiy asoslar romantik buyoqlarda juda ustalik bilan yaqqol aks ettirilganini his etib turadi. “Qoldimu?” radifli g‘azalning mazmun-mohiyatini ochib berish asnosida olim bu g‘azal ham Bobur hayotiga doir konkret sarguzashtlar, muayyan hodisalar ta’sirida yozilgani va kuchli ijtimoiy mazmun yashiringanini bayon qiladi.

Charxning men ko‘rmagan jabru jafosi qoldimu?

Xasta ko‘nglim chekmagan dardu balosi qoldimu?

Tadqiqot avvalida olim “Xo‘sh, Bobur klassik she’riyatdagi an’analarni, romantik tasvir usulini davom ettirgani uchun bu g‘azal shunchalik dardli bo‘lib chiqdimikin yoki bu she’rdagi musibat konkret bir hayotiy sarguzasht voqea ta’sirida yuzaga keldimikin?”–degan savolga javob izlaydi. Boburning 1507 yil qishida kichik qo‘shin bilan tog‘ yo‘li orqali Hirotdan Qobulga borayotganida qorli bo‘ron hujumiga duch kelgani, bu yo‘lni bir hafta davomida bosib o‘tgani, qadamba qadam siljigani haqidagi “Boburnoma”dagi muxtasar ma’lumotlarga to‘xtalib, ushbu satrlarga shu voqea asos bo‘lganini dalillaydi.

Munaqqid e’tiroficha, Bobur qor va bo‘ron hujumi tufayli hosil bo‘lgan azob-uqubatni ochiq aytmay, kechinmalarini charx-falakning oshiqlar boshiga solayotgan jabru jafolaridan biri sifatida umumlashtiradi:

Meni xor ettiyu qildi muddayig‘a parvarish,

Dahri dunparvarni o‘zga muddaosi qoldimu?

G‘azalda konkret voqea tufayli hosil bo‘lgan kechinma ana shu tarzda romantiklashtirilgan bo‘lsa-da, g‘azalning yozilish tarixidan xabardor kishi bu misralar ortida hayotiy kechinma, mulohazalar ham mavjudligini ilg‘ab olishi mumkin. Olim “Baytning tagida yana-beshavqat dunyo meni o‘z yurtimdan, vatanimdan, ota-bobom poytaxti Samarqanddan ayirib xor etdi, mening raqiblarimga g‘amxo‘rlik ko‘rsatdi, ularni g‘olib qildi, dahri dunparvar(pastkash dunyo)ning yana qanday muddaosi bor ekan? degan mazmun ham bor.” [3]deydi.

Biroq, mazkur g‘azal aniq voqea, hodisalar ta’sirida yozilgan bo‘lsa-da, ishqiy g‘azal sifatida takomilga etgan. Bobur nozik didli san’atkor-ijodkor sifatida ijtimoiy voqelikdan majoziy ma’nodagi “quyosh” so‘zi orqali yor obrazini yuzaga chiqaradi.

Meni o‘ltirdi, javru jafo birla u quyosh,

Emdi tirguzmak uchun mehru vafosi qoldimu?

Bu bayt she’rga an’anaviy ishqiy g‘azal xususiyatini bag‘ishlaydi. Tabiat hodisasi tufayli hosil bo‘lgan kechinma ishqiy kechinmaga aylantirilgan va u romantik buyoqlarda umumlashtirilib ifodalangan.

Nuriddin SHukurov “Boburning o‘quvchi qalbini, ruhini to‘la qamrab oluvchi g‘azallari ko‘p. Ana shulardan biri “Qaro zulfing firoqida...” deb boshlanuvchi she’rdir. Bu she’rda Boburning yuksak iste’dodi, lafziy va ma’naviy san’atlardan foydalanish mahorati, ishq-muhabbat, vafo-sadoqat, gumanizm g‘oyalarini asosiy leytmotiv qilib olish tendensiyasi yaqqol mujassamlangandir.” [4]-deb ta’kilaydi, baytma-bayt tahli qiladi.

[1] Шукуров Н. Сўз сеҳри, шеър меҳри. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 11.

[2] Шу китоб, 12-бет.

[3] Шукуров Н. Сўз сеҳри, шеър меҳри. – Самарқанд: Зарафшон, 1992. – Б. 14.

[4] Шу китоб, 15-бет.

Qaro zulfing firoqida parishon ro‘zg‘orim bor,

Yuzingning ishtiyoqida ne sabru ne qarorim bor.

Birinchi baytdagi tanosib san’ati, oshiqlik pafosi g‘azalning keyingi baytlarida yanada kuchayib boradi. Har baytda ichki qofiyadoshlik usulining qo‘llanilishi, har yarim misraga alohida jumlaning sig‘dirilishi g‘azal ritmiga alohida bir o‘ynoqilik, jonlilik bag‘ishlashi, keyingi baytlarda ham tanosib san’ati, ichki qofiya va radiflar, kuchli poetik fikr Bobur g‘azaliyotining yorqinligi o‘ziga xosligini ifoda etishini qayd etadi:

Fig‘onim oshdi bulbuldin, g‘ami yo‘q zarra bu quldin,

Base, Bobur, o‘shal guldin ko‘ngilda xor-xorim bor.

Munaqqid har bir g‘azal tahlilida she’riy san’atlar, uslub rang-barangligi, oshiqlik tuyg‘ulari, yuksak badiiylik kitobxonning zavq-shavqi va ma’naviy lazzat olishi manbaidir deb qaraydi.

Taniqli adabiyotshunos Hotam Umurov olimning “Hamma maqolalarida ham tanqidiy-falsafiy salohiyati yaqqol ko‘zga tashlanadi; jo‘shqin sub’ektiv qarashlar ilmiy mushohada bilan birlashadi; estetika erishagn so‘nggi yutuqlarga amal qilish va ilmiy muammoni qiziqarli yoritish san’ati ko‘zga baralla tashlanadi; ilmiy-mantiqiy izchillik tadqiq va tahlil bilan omuxtalashib ta’sirchanlikni, isbotni, ishonchni yuzaga chiqaradi.” – deydi.[1]

Nuriddin Shukurov g‘azal janrining favqulodda keng imkoniyatlarini ko‘rsatib o‘tar ekan, G‘afur G‘ulom, Hamid Olimjon, Erkin Vohidov, Haydar Yahyo, Jamol Kamol erishgan yutuqlar yangi mazmun, shakl, badiiy so‘z mo‘jizalarini ilmiy tadqiq etib, zamonaviy she’riyat yaratishda muallif mahorati sirlarini kashf etilishiga urg‘u beradi. Ijodkor mahorati asarning asl yutug‘ini belgilashi haqida birinchilardan bo‘lib tahliliy maqolalariga e’tibor qaratadi. Bu jihat ham adabiyotshunos olimning milliy tanqidchiligimizdagi ilmiy izlanishlari o‘ziga xos tadqiq jabhasida mahorat egasi ekanigini oydinlashtiradi.

Darhaqiqat, aruzda ilmiy tadqiqotlar olib borish kishidan juda katta salohiyat talab etadi, Nuriddin Shukurov o‘zbek adabiyotining xolis bilimdoni, mumtoz adabiyot ilmining haqgo‘y donishmandi edi.

Rezyume. Mazkur maqolada O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan fan arbobi, professor Nuriddin Shukurovning nafaqat XX asr o‘zbek adabiyotining zukko tadqiqotchisi, balki adabiy jarayonlarning istiqbolini oldindan ko‘ra bilgan, o‘zbek mumtoz adabiyotini ham qunt bilan o‘rgangan, bu mavzuda keng qamrovli mulohaza va mushohada yurita oladigan bilimdon munaqqid sifatida amalga oshirgan ilmiy tadiqotlari haqida so‘z yuritiladi. Jumladan, olimning mumtoz adabiyotimiz namoyandalari Navoiy va Bobur ijodi, mumtoz she’r poetikasi, aruz vazni borasidagi izlarnishlari hamda ushbu tadqiqotlar adabiyotshunoslar tomonidan e’tirof etilganligi haqidagi fikrlar maqolada o‘z aksini topgan.

Resume. This article describes the scientific research of the Honored Scientist of Uzbekistan, Professor Nuriddin Shukurov, not only as a brilliant researcher of Uzbek literature of the XX century, but also as a researcher who foresaw the prospects of literary processes, painstakingly studied Uzbek classical literature, capable of comprehensive reflection and observations on this topic. The article reflects, in particular, the scientist’s views on the work of the classics of our literature Navoi and Babur, on the poetics of classical poetry, on the weight of Aruz, as well as on the recognition of these studies by literary critics.

Резюме. В данной статье рассказывается о научных исследованиях заслуженного деятеля науки Узбекистана, профессора Нуриддина Шукурова не только как гениального исследователя узбекской литературы XX века, но и как ученого-исследователя, предвидевшего перспективы литературных процессов, кропотливо изучавшего узбекскую классическую литературу, способного к всесторонним размышлениям и наблюдениям на эту тему. В статье отражены, в частности, взгляды ученого на творчество классиков нашей литературы Навои и Бабура, на поэтику классической поэзии, на вес аруза, а также на признание этих исследований литературоведами.

[1] “Устоз ёди” китоби. Ҳ. Умуров. “Нуриддин Шукуровнинг мақоланавислик санъатига чизгилар” мақоласи. СамДУ нашри. 2005 йил. 68-бет.